

SIGNA

2014

3

Revue éditée par le Comité
pour la diffusion de la recherche
en archéologie gallo-romaine

Tijdschrift uitgegeven door het Comité
voor de verspreiding van het onderzoek
in de Gallo-Romeinse archeologie

Comité de lecture / Leescomité

Catherine COQUELET, Guido CREEMERS, Wim DE CLERCQ, Ann DEGRAEVE, Marc LODEWIJCKX, Claire MASSART, Nicolas PARIDAENS, Alain VANDERHOEVEN, Fabienne VILVORDER

Secrétariat de rédaction (FR)

Véronique JONET (Centre de recherches d'archéologie nationale - INCAL UCL)

Mise en page / vormgeving

Nathalie BLOCH (CReA-Patrimoine, ULB)

Couverture / voorblad

Nathalie BLOCH, Nicolas PARIDAENS

Étendard de Flobecq / Standaard van Flobecq © Musées royaux d'Art et d'Histoire / Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (Bruxelles - Brussel)

Abraham Ortelius, *Belgii Veteris Typus*, 1594 © Museum Plantin-Moretus (Antwerpen)

Comité pour la diffusion de la recherche en archéologie gallo-romaine / Comité voor de verspreiding van het onderzoek in de gallo-romeinse archeologie

Catherine COQUELET, Faculté de philosophie, arts et lettres, Université Catholique de Louvain (Louvain-la-Neuve) / DGO4, Direction de l'Archéologie, Service public de Wallonie (Liège) / Facultés universitaires Notre-Dame de la Paix (Namur)

Guido CREEMERS, Gallo-Romeins Museum Tongeren

Wim DE CLERCQ, Historical Archaeology Research group, Ghent University (Gent)

Ann DEGRAEVE, Service public régional de Bruxelles, Direction des Monuments et des Sites – Gewestelijke Overheidsdienst Brussel, Directie Monumenten en Landschappen

Marc LODEWIJCKX, Onderzoekseenheid Archeologie, KU Leuven

Claire MASSART, Musée royaux d'Art et d'Histoire - Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (Bruxelles - Brussel)

Nicolas PARIDAENS, Centre de Recherches en Archéologie et Patrimoine, Université libre de Bruxelles (Bruxelles)

Alain VANDERHOEVEN, Agentschap Onroerend Erfgoed, Vlaamse Overheid (Brussel)

Fabienne VILVORDER, Centre de Recherches en Archéologie nationale, Université Catholique de Louvain (Louvain-la-Neuve)

Contact

Nicolas PARIDAENS (nicolas.paridaens@ulb.ac.be), Centre de Recherches en Archéologie et Patrimoine (CReA-Patrimoine) CP175 - Université libre de Bruxelles, 50 av. F. Roosevelt, B-1050 Bruxelles

Impression

Presses Universitaires de Bruxelles a.s.b.l. - Université libre de Bruxelles, 42 av. Paul Héger, B - 1050 Bruxelles

<http://signaromana.wordpress.com>

Les notices engagent la seule responsabilité de leur(s) auteur(s).
Ieder auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn of haar artikel.

ISSN 2034-8746

SOMMAIRE / INHOUD

Villa gallo-romaine de Mageroy : aperçu des campagnes 2012 et 2013 Jean-François BALTUS, François CASTERMAN & Benoît HALBARDIER	5
Gallo-Romeinse bewoning te Poperinge, Sappenleen (Gem. Poperinge, W-VI) Floris BEKE, Peter HAZEN, Dimitri TEETAERT & Louise RYCKEBUSCH	11
Un site du Haut-Empire à Ittre « Ferme du Mortier » Dominique BOSQUET, Nicolas AUTHOM, Frédéric HANUT, Olivier COLLETTE, Marie-Laure VAN HOVE, Charlotte VAN EETVELDE, Pierre-Benoît GÉRARD & Martin ZEEBROECK	17
Fragmenten van een zgn. "EBARAS" –beker uit Brecht Maarten BRACKE, Sofie SCHELTJENS, Kris VAN QUATHEN & Wim DE CLERCQ	27
Gallo-Romeinse en Karolingische bewoningssporen in Kuurne – Pouckeweg (O.-VI.) Jordi BRUGGEMAN, Bénédicte CLÉDA, Lies DIERCKX & Natasja REYNS	31
Les fibules en contexte funéraire dans le nord-est de la Gaule durant le Haut-Empire : quelques chiffres Maxime CALLEWAERT	37
Un établissement rural antique à Saint-Laurent « La Lue », près de Charleville-Mézières (département des Ardennes, France) Gael CARTRON	47
Nieuwe vondsten en inzichten met betrekking tot de "MHF"-stempels te Tongeren Tim CLERBAUT & Roderick C.A. GEERTS	51
Le décor du grand temple Nord de Tongres Catherine COQUELET, Guido CREEMERS & Roland DREESEN	55
Een scherpere datering voor de bouw van de Romeinse tempel aan de Keverstraat, Tongeren. Het waterbekken WP4SP1 Peter COSYNS, Veronique GUILLAUME, Emmy NIJSSEN & Nelly VENANT	65
Études bioarchéologiques de la nécropole à incinération romaine de Messancy (Prov. de Luxembourg) Koen DEFORCE, Fabienne PIGIÈRE, Caroline POLET, Jessica CEREZO-ROMAN, Frédéric HANUT, Mircea UDRESCU & Wim VAN NEER	75
Het Gallo-Romeins grafveld van Oostrozebeke Spookkasteel/Leegstraat Nele EGGERMONT & Wim DE CLERCQ	77
Paléométallurgie du fer et habitats dans la vallée du ruisseau de Baelen (commune de Baelen, province de Liège). Recherches 2010-2013 Heike FOCK, Sophie DE BERNARDY DE SIGOYER, Denis HENRARD & Olivier COLLETTE	81
Het pottenbakkersatelier aan de Beukenbergweg te Tongeren Roderick GEERTS, Else HARTOCH & Fabienne VILVORDER	89
Wonen, werken en begraven aan de Beukenbergweg te Tongeren Peter L.M. HAZEN & Anouk H.A.P. VELDMAN	97
Laat-Romeinse bewoning aan de Rode Rokstraat te Kuringen (Hasselt) Peter L.M. HAZEN	103
Découverte d'habitations gallo-romaines en bordure de la rue de la Semois à Arlon Denis HENROTAY	107

La villa gallo-romaine du Clavia (Ohey/Évelette) Sophie LEFERT	111
Les tambourins à sonnaillles en milieu funéraire dans le nord de la Gaule Samuel LELARGE & Erika WEINKAUF	115
Céramique et alimentation en Gaule du Nord. Trois siècles d'acculturation des populations dans les régions de Bavay, Tournai et Tongres : résultats et perspectives. Annick LEPOT	123
Les thermes de la villa gallo-romaine de Malagne - une reconstitution virtuelle Raphaël Nys	131
Le sanctuaire gallo-romain de « La Taille Marie » à Aiseau-Presles (Ht). Troisième campagne de fouilles (2013) Nicolas PARIDAENS & Antoine DARCHAMBEAU avec la collaboration de Stéphane GENVIER, Claude JACQUES & Fanny MARTIN	133
Op het Romeinse platteland: een gehucht te Leeuwigem (Zottegem, O.-Vl.) Ruben PEDE, Sigrid KLINKENBORG, Jonathan JACOPS & Bart CHERRETTÉ	141
Een opmerkelijk <i>dolium</i> te Ruien (Kluisbergen, O.-Vl.) Ruben PEDE & Johan DESCHIETER	145
Van soldaat tot molenaar: de herinterpretatie van enkele 'speerpunten' uit Vlaamse context Sibrecht RENIERE, Tim CLERBAUT, Johan DESCHIETER & Guido CUYT	151
Méthodologie et essai de détermination de constitution de terroirs géochimiques : application aux céramiques communes d'ateliers du Nord de la Gaule Samantha REKK, Dominique LADURON & Johan YANS	157
Een vroeg-Romeins babyskelet te Tongeren Patrick REYGEL	167
Archeologisch onderzoek 2012-2013 in de <i>vicus</i> van Grobbendonk (Antw.) Natasja REYNS & Jordi BRUGGEMAN	171
Romeinse dakpanoven(s) in de regio van Pellenberg (gem. Lubbeek, prov. Vlaams-Brabant) Nick VAN LIEFFERINGE	175
Un plat ovale en alliage cuivreux du III ^e siècle provenant du Trou de Han (Nr.) Eugène WARMENBOL & Marie-Thérèse RAEPSAET-CHARLIER	177
Auteurs	183

Gallo-Romeinse bewoning te Poperinge, Sappenleen (Gem. Poperinge, W-VI)

Floris BEKE, Peter HAZEN, Dimitri TEETAERT & Louise RYCKEBUSCH

In opdracht van de West-Vlaamse Intercommunale (WVI) heeft het archeologisch projectbureau Ruben Willaert bvba, in samenwerking met het Vlaams Erfgoed Centrum bvba, een archeologische opgraving uitgevoerd te Sappenleen (Poperinge). Het projectgebied wordt begrensd door de Sint-Jansstraat en het reeds bestaande bedrijventerrein langs de Vlaanderenlaan. De vlakdekkende opgraving heeft een omvang van 3,2 ha en ging van start in het najaar van 2012. Op het projectgebied bevonden zich bewoningssporen uit de Romeinse periode, de Karolingische periode en de volle middeleeuwen. Uit de late- en post-middeleeuwen zijn voornamelijk agrarische sporen aanwezig. Tijdens de Eerste Wereldoorlog installeren de geallieerde legers ter hoogte van het projectgebied een logistiek knooppunt om van daaruit met (smal) spoorwegen het front te bevoorraden. In 1918 wordt er een loopgravenstelsel opgetrokken dat dwars door het opgravingsgebied loopt. Dit artikel richt zich op de archeologische sporen uit de Romeinse periode. Op het projectgebied is een Romeinse bewoning aanwezig gedurende de eerste drie eeuwen van

onze jaartelling. Twee Romeinse erven zijn herkend binnen het onderzoeksgebied (fig 1). Het eerste Romeinse erf (Erf 1) bevindt zich in het noordoostelijk deel van het projectgebied. Op deze locatie zijn twee structuren aangetroffen die als woongebouw worden geïnterpreteerd. Het tweede Romeinse erf (Erf 2) situeert zich centraal in het onderzoeksgebied en is herkend op basis van een omsluitend greppelsysteem, enkele randstructuren en de verspreiding van het vondstmateriaal. Grondvaste resten van de woongebouw(en) zijn niet aangetroffen. Tijdens de opgravingcampagne is vrijwel het gehele begrensde erf (Erf 2) met een oppervlakte van 1,3 ha vlakdekkend opgegraven.

Erf 1 (Fase1)

Het woongebouw (HS 202) heeft een zuidoost-noordwest oriëntatie en behoort tot het type Alphen-Ekeren (fig. 2). De tweeschepige constructie heeft een centrale rij van vier diep gefundeerde nokpalen met een totale lengte van 15 m. De afstand tussen

Fig. 1. Twee Romeinse erven binnen het onderzoeksgebied.

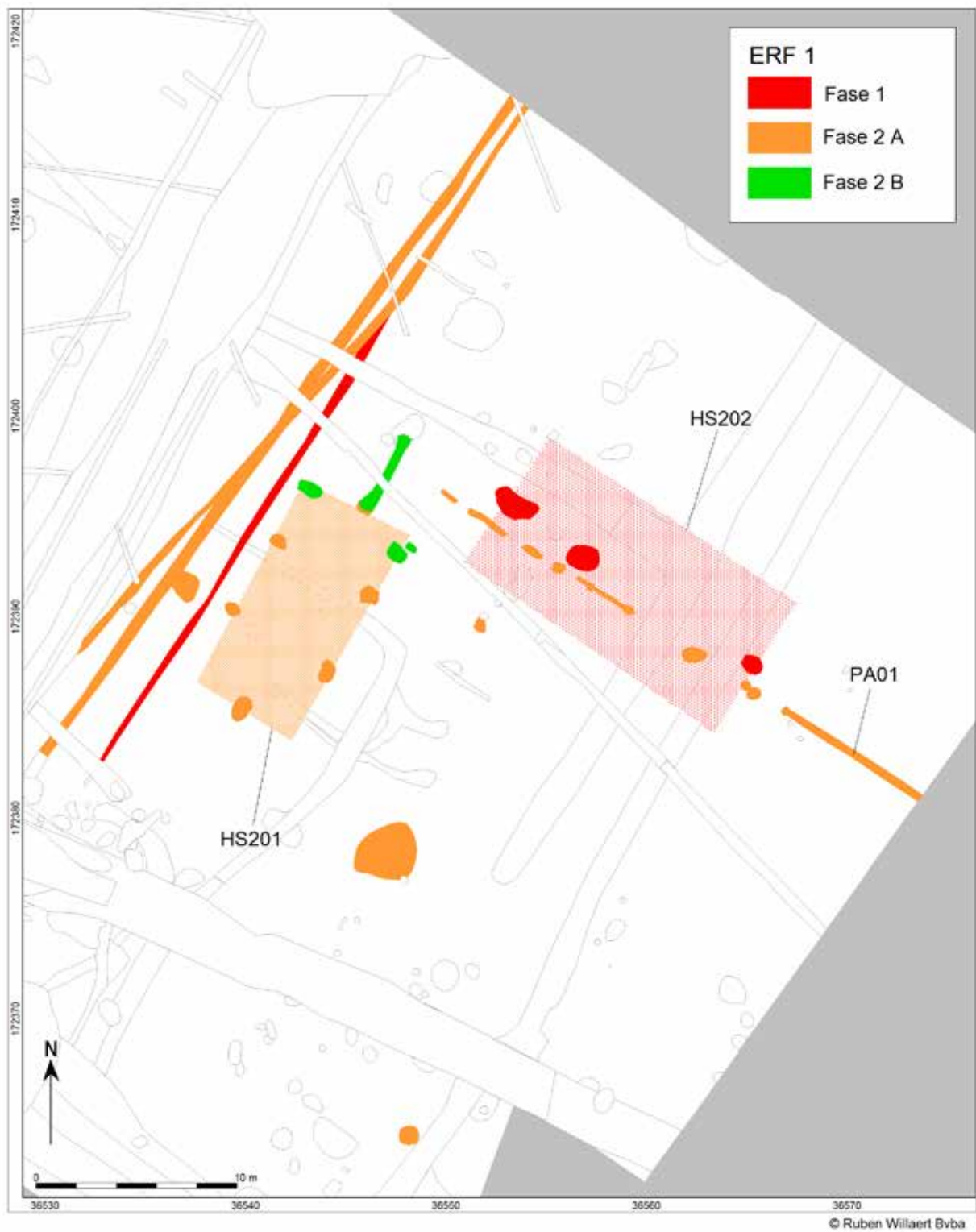

Fig. 2. Erf 1 met aanduiding van de fasering.

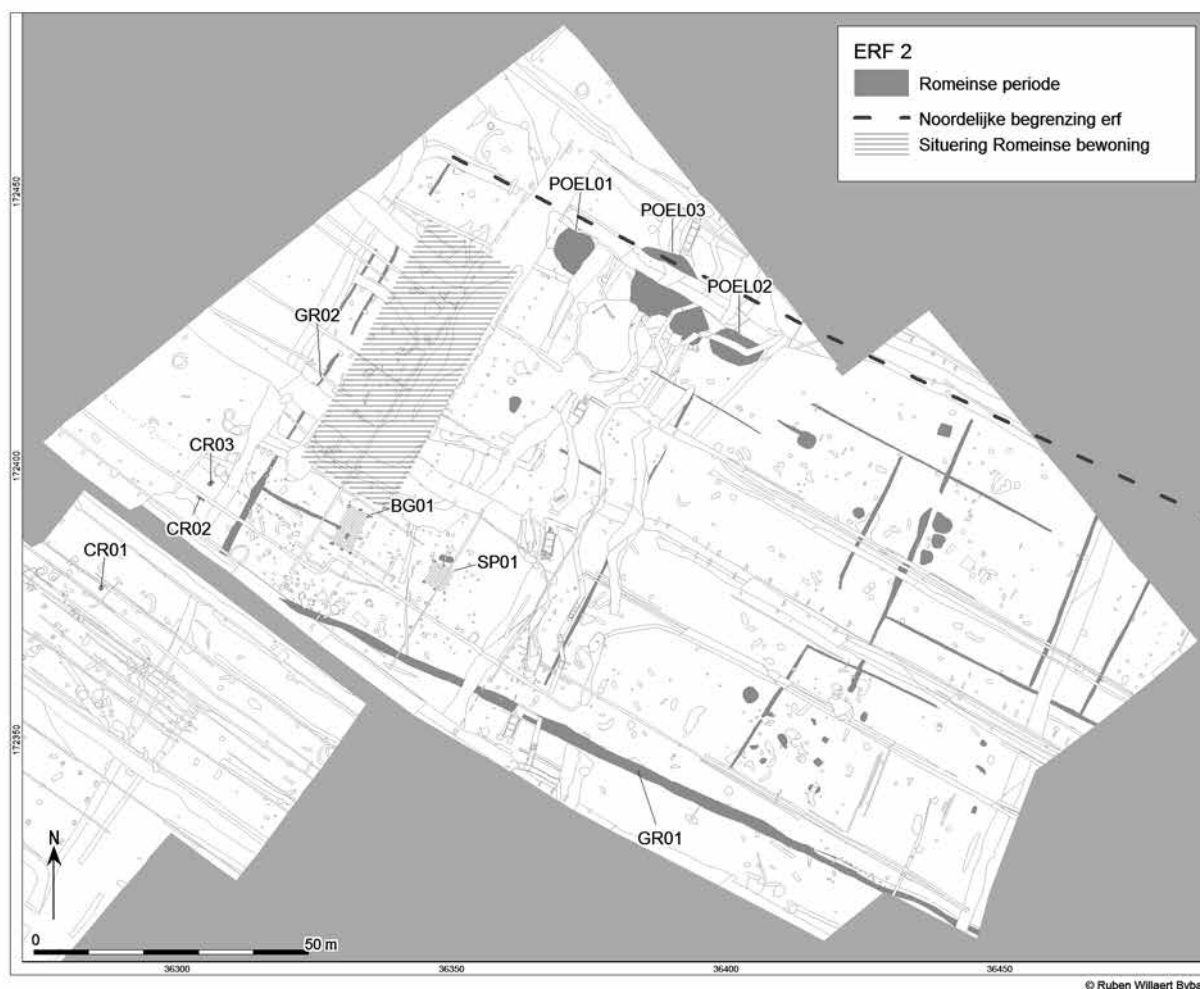

Fig. 3. Ruimtelijke situering van de Romeinse sporen op erf 2.

de nokpalen is 5 m en constant. Typerend bij een dergelijke gebouwconstructie is dat wandpalen ondiep zijn ingeplant en daardoor meestal niet bewaard zijn.¹ Mogelijk is op dit terrein wel een wandpaal aangetroffen, in de noordelijke hoek van het gebouw. Daardoor kan de breedte van het gebouw op 6,8 m geschat worden. Dit zou de totale leefbare oppervlak op 102 m² brengen. Typologisch kan deze huisplattegrond in de 1ste eeuw gesitueerd worden.¹ De weinige aardewerkvondsten ontkrachten deze datering niet. Het is mogelijk dat het erf aan de westelijke zijde begrensd wordt door een ondiepe greppel. Met uitzondering van deze erfgreppel zijn geen randstructuren aangetroffen die met zekerheid aan deze fase van het woonerf gekoppeld kunnen worden. Eén van de centrale nokpalen is na het opgeven van het woonhuis gerecupereerd of althans verwijderd. De kuil waarin deze zich bevond, werd nadien gebruikt als afvalkuil.

Erf 1 (Fase2)

Het tweede woonhuis (HS 201) bevindt zich op quasi dezelfde locatie als het voorgaande, mogelijk is het een directe verderzetting van het erf. Er wordt een nieuw hoofdgebouw opgetrokken net langs en met een haakse oriëntatie op het voorgaande Alphen-Ekeren-huis. Het hoofdgebouw heeft een noordoost-zuidwest oriëntatie en een éénbeukig grondplan. De structuur lijkt in twee fases te zijn geconstrueerd. In een 1ste fase (fase 2A) wordt de draagstructuur van het gebouw gevormd door een kruisvormige palenzetting met telkens één zware nokpaal in de korte zijdes en telkens twee dragende palen in de lange zijdes, en dit min of meer recht tegenover elkaar. Het resultaat is een gebouwplattegrond van het type IIc.² Bij een 2de constructiefase (fase 2B) lijkt een herstelling of versteviging aan de noordoostelijke zijde van het gebouw te zijn doorgevoerd, waarbij de centrale

1 DE CLERCQ 2009, p. 280-281.

2 DE CLERCQ 2009, p. 288-289.

nokpaal op de korte zijde werd vervangen door twee extra dragers op de lange zijdes. Het gebouw heeft in beide fase (2A en 2B) een lengte van ca. 11,80 m. De breedte van de structuur ligt rond 5,50 m. Dit brengt de totaal beschikbare leefruimte op ongeveer 65 m². Er is een palissade opgetrokken die de noordelijke begrenzing van het erf vormt ter hoogte van het woonhuis en de hoger gelegen (oostelijke) delen. De westelijke begrenzing die in fase 1 werd herkend, is met 2 m uitgebreid in westelijke richting en wordt opnieuw gevormd door een ondiepe greppel. De greppel loopt nu parallel met het woongebouw en bevat veel afval (huisraad). Op het erf bevindt zich nog een (water)kuil, de paalkuil uit fase 1 die hergebruikt wordt als afvalkuil en enkele geïsoleerde kuilen. Twee kuilen onderscheiden zich net zoals de hergebruikte paalkuil uit fase 1 door een concentratie aan verbrand aardewerk en houtskool.

Erf 2

Het tweede erf situeert zich centraal in de opgravingzone (fig. 3). Grondvaste sporen van woongebouwen zijn niet aangetroffen. De zuidwestelijke begrenzing (GR 01) van het erf kan gevolgd worden over een lengte van 154 m. De noordwestelijke begrenzing (GR 02) is ook herkend en kan over een lengte van 70 m gevolgd worden. Deze twee erfgreppels kruisen en vormen, net onder de huidige Sappenleenstraat, een exacte hoek van 90°. Tijdens de opgravingscampagne is vrijwel het gehele begrensde erf met een oppervlakte van 1,3 ha vlakdekkend opgegraven. Hierdoor bekomt men een goed beeld van wat er zich, naast bewoning, op het Romeins erf bevond.

In het noordelijk deel van het erf zijn drie poelen aangetroffen. Deze bevinden zich op de rand van een lager gelegen drassig gebied. Vermoedelijk vormen deze poelen de noordoostelijke begrenzing van het erf. Twee poelen (Poel 01&02) zijn op basis van verkoolde zaden en twee AMS ¹⁴C-dateringen gedateerd respectievelijk tussen 80 en 260 cal AD (Rich-20771, 1828±30BP, 94% probability) en 130 en 330 cal AD (Rich-20764, 1797±31BP, 95,4% probability).

Op basis van een onderzoek naar de verspreiding van het aardewerk en de locatie van een Romeins bijgebouw kan een zone vooropgesteld worden waar de bewoning binnen dit erf gesitueerd moet worden. Deze zone bevindt zich in het hoger gelegen oostelijk deel van het erf. Opgemerkt moet worden dat deze zone voor 45% vergraven is bij de aanleg

van greppels in jongere perioden. Dit kan verklaren waarom er geen woongebouwen zijn aangetroffen. De 4,1kg tegulaefragmenten verzameld rond deze locatie worden gekoppeld aan dakconstructies van de (vergraven) Romeinse gebouwen. Het aardewerkspectrum (722 scherven) vertegenwoordigt de volledige de Romeinse periode.

Een structuur (BG 01) is op basis van zijn dimensies (7,4 m bij 3,4 m) als bijgebouw geïnterpreteerd. Het grondplan van de structuur is vermoedelijk éénbeukig, met een gelijkmatig verspreide krachtverdeling over telkens drie wandpalen in de korte en drie wandpalen in de lange zijdes van het gebouw. Een zespallige spieker (SP 01), opnieuw parallel liggend aan het omsluitend greppelsysteem, bevindt zich ook in deze zone.

Binnen de omsluitende erfgreppels zijn verschillende kleinere en minder diepe greppels aangetroffen. Deze zijn opvallend rechtlijnig en parallel met het omsluitend greppelsysteem. De greppels kunnen geïnterpreteerd worden als afbakening van kavels binnen het omsluitend greppelsysteem. De kavels kunnen zowel voor landbouwdoeleinden (ontwatering) als voor veeteelt (verschillende weilanden) aangelegd zijn. Enkele kavelgreppels oversnijden elkaar wat op een langdurig gebruik kan wijzen.

Op verschillende kavels komen gelijkaardige rechthoekige kuilen voor. Hun lengte en breedte varieert tussen 1 m en 2,5 m en ze hebben steeds een redelijk vlakke bodem die zich op 0,7 m tot 1,5 m onder het maaiveld bevindt. Opvallend is dat deze kuilen zich steeds situeren direct langs de kavelgreppels. De functie van deze kuilen is onduidelijk. Mogelijk hebben ze als reservoir voor water of als opslagruimte voor voedingswaren of landbouwgewassen gediend. Twee van deze kuilen zijn hergebruikt als afvalkuil. Op twee kavels is een clustering van (paal)kuilen aangetroffen. Er kon echter geen structuur worden herkend. Markant is dat geen waterputten op het onderzoeksgebied zijn aangetroffen.

Net buiten de zuidwestelijke hoek van het omgreppeld erf zijn er drie crematiegraven aangetroffen. Het betreft telkens een graf bestaande uit een kuil met een ongestructureerde brandstapelrest. In twee gevallen is het graf rechthoekig en noordoost-zuidwest georiënteerd. In deze graven zijn er naast de crematieresten ook twee aardewerkdeposities in het graf geplaatst (CR 02 & 03). In één van deze graven (CR 02) bevindt de aardewerkdepositie zich in een nis. In het graf zijn er ook enkele ijzeren objecten gevonden, waaronder een mes.

De locatie van de crematiegraven bevestigt de functie van de greppels als afbakening het erf. De greppels fungeerden als een duidelijke afscheiding van het bewoond terrein met de buitenwereld, maar ze zijn ook een scheiding tussen de wereld van de levenden en de doden.

Besluit

Op het projectgebied is een Romeinse bewoning aanwezig gedurende de eerste drie eeuwen van onze jaartelling. Twee Romeinse erven zijn herkend binnen het onderzoeksgebied. De opgravingsresultaten geven een beeld hoe woonhuizen hersteld worden of vervangen worden (Erf 1). Tijdens de opgravingcampagne is vrijwel het gehele begrensde erf (Erf 2) met een oppervlakte van 1,3 ha vlakdekkend opgegraven. Hierdoor bekomt men een beeld van welke structuren er zich (met uitzondering van de woongebouwen) op het romeins erf bevinden en hoe deze zijn ingeplant.

Proefsleuvenonderzoek en opgravingen in de directe omgeving van deze besproken erven tonen aan dat de Gallo-Romeinse occupatie zich verder uitstrekt in Poperinge. Ten noordoosten (op 250 m) van de hierboven besproken crematiegraven bevindt zich een poel die uit de 1ste eeuw n. Chr. dateert.³ Naast de poel zijn nog twee crematiegraven aangetroffen. In oostelijke richting (>1 km) werd tijdens een opgraving een Romeins erfgreppelsysteem en een crematiegraf aangetroffen.⁴ Ook in zuidwestelijke richting (+/- 400 m) werd tijdens een proefsleuvenonderzoek een Romeins crematiegraf waargenomen.⁵

Het projectgebied blijft ook na de Romeinse periode in gebruik. Tijdens de opgravingscampagne zijn er naast de Romeinse bewoning immers ook minstens twee Karolingische erven en een vol-middeleeuwse boerderij aangetroffen.

Deze sporen hebben hoogstwaarschijnlijk een deel van de Romeinse sporen vergraven. Opmerkelijk is dat de Romeinse landinrichting bepalend zal blijven tot in de volle middeleeuwen.

Er zijn op verschillende locaties stalen genomen voor botanisch onderzoek. Na een positieve waardering worden deze nu verwerkt tot een landschapsreconstructie. De reconstructie omvat verschillende periodes namelijk de Romeinse periode, de Karolingische periode en de volle middeleeuwen. Mogelijk zullen deze botanische analyses ook een beeld brengen van de agrarische activiteiten in de desbetreffende perioden.

Bibliografie

BEKE F., 2012. *Archeologisch onderzoek windturbines Sint-Jansstraat (Poperinge)*. Onuitgegeven rapport, Ruben Willaert bvba, Sijsele.

BEKE F., 2014. *Archeologische opgraving te Sappenleen (Poperinge)*, Rapport in voorbereiding rapport Ruben Willaert bvba, Sijsele.

DE CLERCQ W., 2009. *Lokale gemeenschappen in het Imperium Romanum. Transformaties in rurale bewoningstructuur en materiële cultuur in de landschappen van het noordelijk deel van de civitas Menapiorium (provincie Gallia-Belgica, ca. 100 v.Chr.-400 n.Chr.)*. Proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van doctor in de Archeologie, Gent.

VAN COUWENBERGHE B., RYSSAERT C., DEMEY D., 2011. *Archeologisch vooronderzoek Poperinge bedrijventerrein Sappenleen*, Onuitgegeven rapport, Anteagroup.

³ BEKE 2014.

⁴ BEKE 2012, p. 20-21.

⁵ VAN COUWENBERGHE 2011, p. 50-51.